

OKUZUULA ENSONGA EZIVIIRIDDEKO ABAYIZI KUDDAALA
LYA NSENVUDDEKO OKUFULUMA NGA BA KIBOGWE MU
MPANDIKA Y'O LUGANDA ENTONGOLE

BULUNGUMICHEAL
BAE/ 12011 / 61 / DU

ALIPOOTA Y'OKUNOONYEREZA OLW'OKUTUUKIRIZA
EBISAANYIZO BYA DDIGULI EYA BACHELOR
OF ARTS WITH EDUCATION MUKAMPALA
INTERNATIONAL UNIVERSITY (KIU)

OMULUGGAMYA
MR.MATOVU CHARLES

MUSEENENE

2010

ENDAGIRIRO

ENDAGIRIRO	ii
OKUKAKASA OBUSOOSI	iv
OKUKAKASA KW'OMULUGGAMYA.....	v
OKUWONGA.....	vi
OKWEBAZA.....	vii
OKUNOONYEREZA MU BUFUNZE	viii

ESUULA

1

ESOOKA.....

Ennyanjura	1
Obuvo.....	1
Okwanjula Ekizibu.....	5
Obukulu Bw'okunonyereza.....	5
Ebigendererwa by'okunoonyereza.....	5
Obugazi Bw'okunonyereza	5
Omugasso Gw'okunonyereza.....	6
Amakulu Gebigambo.....	7
	8

ESUULA EY'OKUBIRI.....

Okuyungulula Ebiwe.....	8
Ensonga eziviriddeko abayizi ku daala lya nsenvuddeko okufuluma nga ba kibowe mu mpandiika y'oluganda entongole.....	8
Okutema empenda ez'okuyimusa omutindo gw'olulimi oluganda.....	10

ESUULA EY'OKUSATU.....

Engeri okunonyereza gye kwawundibwamu.....	12
Ekifo omwakolebwa okunoonyereza	12
Obungi oba obugazi bw'okunoonyereza.....	12
Engeri y'okunoonyereza n'ebyakozesebwa.....	12
Emitendera omwakugganyizibwa obubaka.....	13

ESUULA EY'OKUNA.....

Okwanjula Eby'akungganyizibwa.....	14
Ekibuuzo 1.	14
Ekibuuzo 3.	15
Ekibuuzo 4.	16
Ekibuuzo 5.	17
Ekibuuzo 6.	17
Ekibuuzo 7.	18
Okukubaganya Ebirowoozo.....	19

Okufundikira N'ebijulira.....	19
Ekibuuzo 1.....	21
Ekibuuzo 2.....	22
Akalowoozo eri abanoonyereza abajja.....	22
Okuweerera.....	23
Okufundikira	23
Ebijuliro.....	24
Akawaayiro 1.....	25
Ebibuuzo eby'okuddibwamu abayizi	25
Ekitundu A.....	25
Ekitundu B.....	25
Akawaayiro II.....	26
Ebibbu zo eby'okuddibwaamu abasomesa.....	26

OKUKAKASA OBUSOOSI

Nze Bulungu Micheal, nkakasa nti alipoota y'okunoonyereza eno evudde mu maanyi gange era teweebwangayo muntu yenna kufuna ddiguli mu University yonna

Omukono

:

.....

Ennaku z'omwezi

:

20/01/2010.....

OKWEBAZA

Nebaza abantu bonna abakoze ekisoboka okulaba nti maliriza emisomo gyange nga siyinza kwerabira omuluggamya wange omwami Matovu Charles ,webale nnyo webalege obutandekerera mu kaseera akaali akakazigizigi ,omukama akubeere!

Mikwano gyange gye mbadde nagyo nga nsoma n'okusingira ddala Nalumansi Harriet, okoze kya maanyi nnyo okulaba nti emisom ngiwangulu,weebale ,nnyo omutima ogwo omulungi ,Omulukama abeere naawe!

Ssekandi Emmanuel naawe weebale kunkumaakuma,omukama akuwe omukisa! Abasomesa bange bonna ku madaala agenjawulo primary, Senior ate ne University.

Mwebale kubangula muyizi wammwe nafiuka eky'omuwendo mu nsi .Katonda abaweere mu mulimu gwammwe!

OKUNOONYEREZA MU BUFUNZE

Okunoonyereza kuno kwesigamizibwa ku mutwe ogugamba nti “ okuzuula ensonga eziviriddeko abayizi ku ddaala lya nsenvuddeko okufuluma nga ba kibogwe mu mpandiika y’oluganda entongole”.

Okunoonyereza kwakolebwa mu masomero abiri, omuli Maranathan High School ne Ggaba Parents’ School gonna nga gasangibwa Ggaba mu Ggombolola y’emakindye mu Kampala Disitulikiti.

Okunoonyereza kuno kweesigama ku bayizi abali ku ddaala lya Nsenvuddeko oba S. 5 ne S.6 nga kuzingiramu n’abasomesa b’olulimi oluganda.

Omunoonyereza yeeyambisa ebibuuzo ebiwandike wamu n’ebyoogere nga kino kyaamuyamba okuddukanya omulimu gwe obulungi.

Okunoonyereza kuno kwazuulira ddala nti waliwo ensonga ezivirako abayizi ku ddaala lya Nsenvuddeko okufuluma nga ba kibogwe mu mpandiika y’oluganda entongole nga muno mwemuli obunafu bw’obwongo bw’abayizi, ebbula ly’ebikozesebwa ng’ebitabo by’oluganda mu masomero, obunafu bwa gavumenti n’ekitongole ky’ebyengigiriza, abasomesa b’olulimi oluganda ab’omuswaba mu Masomero, obunafu bw’abakulu b’amasomero, obufunda bw’ensawo y’omuzadde, eneeyisa y’abayizi mu masomero wamu n’ensassula y’omusaala embi.

N’olwensonga ezo waggulu omunoonyereza yawa abazadde, abakulu b’amasomero, abayizi, gavumenti wamu n’ekitongole ky’ebyengigiriza obutasuura lulimi luganda muguluka, wabula balufeeke ng’amasomo amalala ngolungereza ,okubala sayansi nebirala ebyalabika nti bye bisinga mu tterekero ly’ebitabo, kino

kinaasobozesa abayizi okufuluma nga batuukana n'omutindo gw'eddala lye babaddeko.

Kino kijja kutumbula olulimi oluganda wamu nebyobuwangwa.

Naye ate omuyizi omuzadde n'omusomesa tetusanye kwekwasa bbula lya bitabo mu ssomero wabula tusaanye okuba ekitole, olwo olulimi oluganda bwe lunaaba olw'ettendo n'ebyobuwangwa okutumbulwa.

ESSUULA ESOOKA

ENNYANJULA OBUVO

Empandiika y'oluganda entongole ge mateeka agalina okugobererwa mu kuwandiika olulimi mu butuufu bwa lwo. Empandiika y'oluganda entongole eyamba nnyo mu kukulakulanya olulimi ate ne mu kuyita ebibuuzo eri abayizi abasoma olulimi luno. Eno y'ensonga lwaki kijja kwetagisa okunoonyereza ku nsonga lwaki abayizi nkum balemwa empandiika y'oluganda entongole ko n'okusala entotto okulaba nga bayambibwa .

Mu mwaka gwa 1945 abateesa baava mu gavumenti y'emengo nga bayambibwako abakugu mu by'ennimi ne bakkiriziganya ku ngeri oluganda gye lurina okuwandiikibwamu, engeri eno yatumibwa empandiika y'oluganda entongole.

Amateeka agawererako ddala geekebejjebwa nga kw'otadde na buli kakwakkulizo akalina okugobererwa mu kuwandiika olulimi oluganda.

Mu lulimi luno ebimu ku bye kebejjebwa mwalimu okuwa okuggumira, ko n'okwawula ebigambo.

Abawandiisi abawerako batandika okugoberera amateeka agafuga empandiika y'oluganda entongole nga bayita mu kuwandiika ebitabo ebikwata ku ngero ensonge, ebisoko, n'enjogera eby'emizannyo ko n'ebiyobuwangwa ebirala ntoko eby'abaganda (Nakibuule 2006)

Mu Uganda mulimu abasomi abasooka nga Hamu Mukasa nga banno bettanira nnyo okuwandiika litulika mu lulimi oluganda (Nsimbi 2000). Era ensigo eno yasigibwa mu Bantu abalala nga Kawere, Dan kyagaba, Walusimbi M.B; Nsimbi; Nga bano mu biwandiiko byabwe byonna bagoberera nnyo empandiika y'oluganda entongole.

Empandiika entongole, omuntu yenna naddala omuyizi asobola bulungi okugiyiga singa abeera addiringana ebigambo by'awandiika ku bugambo obumpi, olwo

n'alyoka abugattagatta n'afuan emboozi empanvu mu butuufu bwayo (E potts 1963)

Empandiika entongole eyamba nnyo omuntu okumanyika wonna naddala mu kitongole kyebyengiriza ko n'okukumirawo omulimo.N'olwekyo empandiika entongole yamugaso ddala era esaana egobererwe naddala ngomuyizi akyali ku ddala erisooka (Kathleen T.M.C Whorter 2006)

Engeri ensingira ddala okuyigiriza empandiika entongole kwe kuwandiika nga toil wekka ng'oddiringana ebigambo era ng'olina ekigendererwa.

Wano oba olina okwebuuzza ku balala osobole okuwabulwa mu byonna byoba owandiise (Rsbberth scholes ne Nancyr comely 1981)

Empandiika y'oluganda entongole eyaanguwa okugobererwa singa omuyizi aba ajjumbira okuwandiika yekka ate ne yebuuzza ku bamusingako ne kimuyamba okuzuula ensobi n'azigolola olwo natuukiriza ebiruubirirwa bye (Richard .C, Gabherbt 1989)

Empandiika entongole tekoma kwekyo wabula eyamba nnyo okutumbula ekitongole ky'ebyennimi n'ebyengigiriza (Harriet Diamond ne pyllis Ditwin 1993)
Bulijjo, olulimi bwe luba nga lutondebebwawo, lusooka kwogerebwa bwe wayitawo ebbanga singa luba lwa kukula,lutandika okuwandiikibwa era bwe luwangaala lufuna amateeka agafuga empandiika,yalwo .Olwo kiba kyeyoleka nti kyetaagisa okugoberera empandiika entongole,okusobola okukakasa nti ddala lukulakulange.Singa osoma mu bituba ebyawandiikibang'omwaka gwa 1947 tegunatuuka.

Ojja kusanga empandiika y'oluganda mu kiseera ekyo nga teyalina mateeka makakafu era nga buli omu wano awandiika nga bwe yali ayagala okutuusa olukiiko olwo lwetwalabye waggulu bwe lwatuula ne lubagawo amateeka ago.

Wadde nga wakyaliwo empandiika enkyamu mu bawandiisi abamu ab'olulimi oluganda ,tekitegeeza nti empandiika entongole teriiwo.

N'olwekyo omunoonyereza aligezaako okuzuula ekizibu ekyo kwe kiva.

Empandiika y'oluganda entongole ekubirizibwa nnyo abawandiisi ng'abo waggulu .N'olwekyo olulimi oluganda lulina okuwandiikibwa nga bwe lwogerwa okusobola okulukakasa ,obulungi ,naddala mu kugatta n'okwawula ebigambo ,olwo lwojja okumanya nti ddala olukakasa .Kubanga olulimi olutalina mateeka gagobererwa mu kuwandiika teruba na kitiibwa kale olulimi oluweebwa ekitiibwa kyalwo luba lulina kuwandikiibwa nga bwe lwogerwa okusobola okukukakasa obulungi ,naddala mu kugatta n'okwawula ebigambo, olwo lwojja okumanya nti ddala olukakasa. Kubanga olulimi olutalina mateeka gagobererwa mu kuwandiika teruba na kitiibwa kale olulimi oluweeba ekitiibwa kyalwo luba lulina kuwandikibwa mu butuufu.Tulina ennukuta empeereza n'ensirifu .Empeereza ziri ttano nga zezino,a,e,l,o,u.

Era nga ziweerera ensirifu eziwerera ddala abiri mu (21) era nga ee zino b,c,d,f,g,h,j,k,l,m,n,p,r,s,t,v,w,y,z,ng + ny ebalibwa ngennukuta emu wadde nga ziwandikibwa bbiri,

Empeereza ezo bwe ziweerera ensirifu ezo olwo ne tulyoka tusobola okwatula ennyingo, eba ekoledwa era oluusi empeereza kye tuva tuziyita enjatuza.

Ennyingo mu luganda zikolebwa buli mpeereza lw'egoberera ensirifu we waawo nga n'emperezi yokka esobola okukola ennyingo nga wano.

Ko-ko

-te

Mu-le-nzi

Bwoggyako ensirifu ezo ziba zikola eddoozi. Mu luganda tetuwandiika nsirifu wamu nga tezifanagana okuggyako nga wan obw,ky,gy,mp,mb,ng,ny,enyukuta y,w,l,ne r zo tewali zotewali mu luganda lwe ziwandiikibwa nga ziddiringana.

Mu mpandiika y'oluganda entongole mulimu ennukuta "R" ne "L" nazo zibuzabuza abawandiisi, naye zirina amateeka agazifuga nga muno mulimu

- a) Tetulina bigambo bitandika oba linnjya litandika na Nnukuta “R” olwo tuba tutandise na “L”
- b) Mu luganda ennukuta “R” ne “L” teziwandiikibwa bbiri wamu kubanga amateeka tegakikiliza.
- c) Mu mpandiika entongole “L” eba eddirira empeereza a,o,u nga mu bigambo bino
 - Kola
 - Twala
 - Balungi
 - Kimala
 - Boola
 - Ddaala
 - Kimala

Etteeka eddala mu pandiika entongole ,ennukut “J” ne “gy” zitabula nnyo abawandiisi era ekirimu amakulu g’ekikolwa “to”come tukiwandiika na nnukuta “J” nga wano

- a. Tujja mwattu
- b. Mujja enkya
- c. Temujjanga ewaffe.

Ate ekigambo ekirimu amakulu g’ekigambo oba ekikolwa “to remove” tuwandiika “gya” nga wano

- a. Okugyamu engatto
- b. Gyamu amatooke mu nsawo
- c. Gya sukaali mu mukebe.

Amateeka agafuka empandiika entongole go nkumu naye omunoonyereza yasobola okunoonyereza ensonga eziremesa abayizi abali ku mutendera gwa Nsenvuddeko okulemwa okugoberera amateeka ago.

OKWANJULA EKIZIBU

Empandiika y'oluganda entongole ku ddaala lya Nsenvuddeko erimu eby'okuyiga bingi nga ennukuta emperez (a,e,I,o,u), ensirifu (d,g,h,j,l) nendala nampawengwa ,okuggumira ,okuwangaala,nebirala ebirala ebiringa ebyo (Tamale T-N 2009), ebyo byonna biyamba abayizi okufuluma nga ba mutindo. Naye eky'obulabe abayizi ku ddaala eryo,bibalema ,kale omunoonyereza kyekyamuvirako okunoonyereza ku nsonga ezivirako abayizi ku ddala lya Nsevuudeko okufuluma ,nga ba Kibogwe mu mpandiika y'oluganda entongole.

OBUKULU BW'OKUNOONYEREZA

Essomo lino lyayamba okunoonyereza ku nsonga ezivirako abayizi ku ddaala lya Nsenvuddeko okufuluma nga ba kibogwe mu pandiika y'oluganda entongole.

EBIGENDERERWA BY'OKUNOONYEREZA

- a) Ensonga eziviriddeko abayizi ku ddaala lya Nsenvuddeko obutayita bulungi mpandiika ya luganda, ntongole.
- b) Okweekeneenya ensoma yabayizi ku ddaala lya Nsenvuddeko.
- c) Okutema empenda ez'okuyimusa omutindo gw'olulimi oluganda.

OBUGAZI BW'OKUNOONYEREZA

Okunoonyereza kwakiolebwa mu masomero ababiri nga ge gano;
"Maranatha High School" ,Ggaba Parents school gonna agali e Ggaba wano mu kibuga Kampala mu Makindye Division; Essira lyassibwa ku S.5 ne S.6 kuba be bali ku ddaala lya Nsenvuddeko.

OMUGASO GW'OKUNOONYEREZA

Okunoonyereza kuno kwaali kwa mugasso eri abantu ab'enjawulo gamba nga:-

Abayizi Ng'omunoonyereza ayita mu kuzuula ekiviirideko abayizi ku ddala lya Nsenvuddeko okufuluma nga ba kibogwe ,mu mpandiika y'olulimi oluganda, empenda zaatemwa okusobozesa abayizi okuyita obulungi oluganda.

Abasomesa, nabo baayambibwa nnyo olwebizibu bye basanga nga basomesa olulimi oluganda, gamba ngebbula ly'ebitabo ebikozesebwa mu masomero ge basomesaamu.

Abayizi obutajumbira bulungi kusoma lupapula luno,abasomesa obutasulwa bulungi musaala,gumala,obufunda bwensawo zabayizi –kino kyayamba nnyo ekitongole ky'ebyengiriza wamu ne gavumenti okusisinkana ebyetaago mu masomero naddala ensassula yabasomesa .Abakulu bamasomero (Head teachers),baaganyulwa bwe baamanya ensonga eziviirako abayizi mu masomero gaabwe okufuluma nga ba kibogwe mu mpandiika y'olulimi olugana ,empenda zaatemwa olisobozesa abayizi okuyita obulungi oluganda.

Abasomesa, nabo baayambibwa nnyo olwebizibu bye basanga nga basomesa olulimi oluganda gamba ngebbula ly'ebitabo ebikozesebwa mu masomero ge basomesaamu.

Abayizi obutajumbira bulungi kusoma lupapula luno,abasomesa; obutasulwa bulungi musaala gumala ,obufunda bwensawo zambayizi – kino kyayamba nnyo ekitongole kyebyenjigiriza wamu ne gavumenti okusisinkana ebyetaago mu masomero naddala ensasula yabasomesa .

Abakulu bamasomero (Headteachers), baaganyulwa bwe baamanya ensonga eziviirako abayizi mu masomero gabwe okufuluma nga ba kibogwe mu mpandiika y'oluganda entongole nga muno mwe muli ebbula

ly'ebitabo, omusaala gw'abasomesa ogutamala n'ebirala nfaafa; kino kyabasobozesa okusisinkana ebyetaago ng'okugula ebitabo.

Abawandiisi b'ebitabo, baaganyulwa, anti beeyongera okuzuula ensonga endala ezabayamba okugaziya ku bitabo byabwe bye baawandiika olw'obwetaavu bwe baasanga mu masomero.

Abantu Ssekinoomu, omuli n'abazadde anti bazuula ensonga ezivirako abaana babwe okufuluma nga ba kibogwe mu mpandiika y'oluganda entongole kino kyabasobozesa okwegatta okwegatta awamu n'abasomesa ne bayamba abaana kibasobozese okutuukana n'omutindo.

AMAKULU G'EBIGAMBO

Okusala entotto: okuyiia amagezi ag'okumalawo ekizibu ekibeera kigenda mu maaso.

Okwesuulirayo ogwa Nnaggamba : Kitegeeza abasomesa obutafa nnyo ku bayizi mu ngeri gye bawandiikamu olulimi oluganda nga basuubira kimu kya kwefunira musaala ku nkomerero y'omwezi ko n'okusuubira nti abayizi baba bamanyi eky'okukola.

ESSUULA EY'OKUBIRI

OKUYUNGULULA EBIWE

Obunafu bw'obwongo bw'abayizi abasoma essomo ly'oluganda kyazuulibwa nti abayizi abasoma oluganda nkumu tebafa nnyo ku mpandiika ntuufu nga bagamba nti ebibasomesebwa kasita biri mu buwandiike, kale ne beesulirayo ogwa Nnaggamba ku ngeri gye biba biwandiikiddwamu. Kale ne batakwata basomesa bye babasomesezza, olw'obutasaayo mwoyo kale kiba kizibu okufuluma nga bakuguse mu mpandiika entongole.

Kikulu nnyo omusomesa ayigirize abayizi be wamu nabo okufaayo okumanya ennukuta ezifuga empandiika y'oluganda entongole nga a, e, i, o, u, era nga zino ze zikola amaloboozi wamu n'ensirifu nga w, x, c, h, y, b, p, v, f n'endala (Tamale).

ENSONGA EZIVIIRIDDEKO ABAYIZI KUDDAALA LYA NSENVUDDEKO OKUFULUMA NGA BA KIBOGWE

Fervant J.S 1987, akikaatiriza nti, obufunda bw'ensawo y'omuyizi buleeta akanyamberege, anti omuyizi yesanga ng'akadde keyandibadde ayisa mu kitabo asobole kugoberera empandiika y'oluganda entongole aba agobeddwa ku ssomero olw'okubulwa ebisale by'essomero kitaawe n'atafuna bulungi bisomesebwa nga taliiwo-

Okusomesa abayizi nga tebassaayo mwoyo kusoma oba kwejjukanya bye baasoma, abasomesa kibamalamu amaanyi ne kibaleetera okwebuusabuusa mu mulimu gwabwe n'obutajjumbira kusomesa bulungi, kino ate ne

kizaalira abayizi leenya anti empandiika ebalemeraddala ne bafuluma nga ba kibogwe. (Kathleen T.M.C Whorter 2006).

Olw'okuba nti Litulika awandiikiddwa mu nnimi ngwiira n'go lungereza, oluswaayiri n'endala abayizi kibawa obuzibu okuvvuunula olulimi oluganda kale kino kibaleetera okufuluma nga ba kibogwe mu mpandiika y'oluganda entongole olw'okulemererwa okuvvunula olulimi. (Bolt Robert 1999).

Gavumenti yaffe nayo obutafa ku lulimi luganda, wano gavumenti efubye okulaba nti essira erissa ku masomo malala gamba nga sayansi, okubala, olungereza n'ebirala ate lw'oluganda ne lutafibwako nga ebitabo bigabibwa mu masomero (Rsbbert Scholes 1981).

Engeri abayizi gye basomesebwamu nakyo kikulu ku nkwatisa y'abayizi, empandiika y'oluganda entongole, ensomesa bw'eba tetuukana na ssomo lisomesebwa bayizi, kiba kizibu nnyo abayizi okukwata ebibasomesebwa , kino ne kibaviirako n'okufuluma nga ba kibogwe-mu mpandiika y'oluganda entongole (Nakibuule 2006).

Abasomesa b'olulimi oluganda okuba ab'omuswaba mu masomero nakyo, kya bulabe nnyo. Abasomesa bwe baba abatono mu ssomero naddala ab'olulimi oluganda, kiba kizibu nnyo omusomesa omuokutuukiriza byalina okusomesa anti, aba akooye olwo ne kireetera abayizi okufiirwa era ne bafuluma nag ba kibogwe (C.E Potts 1963).

Omusaala omutono oguweebwa abasomesa ate nga gutuuka kikeerezi-kino nno kibawa obuzibu okutuuka ku ssomero mu budde oba olyaawo

n'okwosa ne batasomesa oklw'okubulwa entambula nga teabalina kigulira magala ddiba. Ate abayizi ne bafiirwa (Omunoonyereza).

Obunafu bw'abakulembeze b'amassomero, omunoonyereza (Headteachers) abamu tebafaayo ku nsoma y'abayizi kasita bbo bafuna ebisale by'essomero bye bababanja. Kale omuyizi nafuluma nga wamma ddala wa kibogwe mu mpandiika y'olulimi oluganda entongole.

Obukenuzi mu massomero nabwo buzadde akabasa, anti abagatwala wamu ne gavumenti ng'ekulemberwa ekitongole ky'ebyengigiriza basuddeyo gwa Nnaggamba ku byeetaagisa mu massomero nga muno mwe muli okubba ensimbi zamasomero, ebikozesebwa kale omuyizi natafuna mukisa kufuna bikozebwa era n'afuluma nga wa kibogwe mu mpandiika y'oluganda entongole (Ssekamwa J 1973).

Omuyizi okulemererwa okumalako obulungi eddaala lya Nsenvuddeko ng'abawala okufuna embuto ze bateesiimidde, okweekatankira omulangira Ssegamwenge, okufuweeta ssegereeti, okutoloka ku massomero nga tebafunye lukusa n'ebirala, olwo ne bagobwa ku nkomerero nga tebatuukirizza bye babadde balina kusoma kibaleetera okufuluma nga ba kibogwe (Nsimbi 2000).

OKUTEMA EMPENDA EZ'OKUYIMUSA Omutindo GW'OLULIMI OLUGANDA

Ennyanjula

Omutindo gw'olulimi oluganda okusobola okuba waggulu, gulina okufibwaako. Era okusobola okukuuma omutindo omulungi, empenda zaalemwa.

Abazadde baakubirizibwa okusassula ebisale by'essomero mu budde ng'abaana babwe tebannagobwa ku massomero, olwo kisobozese abaana okubaawo nga basomesa buli ssomo lya luganda (Mugerwa).

Abayizi baakubirizibwa okussaayo ennyo omwoyo ng'omusomesa asomesa wamu n'okwejjukanya mw'ebyo ebiba byaabasomesebwa. Kino kibayamba okufuluma nga bali ku mutindo omulungi ogw'empandiika y'oluganda entongole.

Gavumenti esaanye elongoose ensassula yabasomesa, olwo omutindo lwe guyinza okuyimuka ogw'olulimi oluganda (Ssekamwa J.C 1973).

Babakulu b'amassomero, nabo baawebwa amagezi okulondoola ensoma y'abayizi ate n'obutekubira ku masomo gamu bwe baba bagula ebitabo wabula n'oliganda balufeeke.

Gavumenti n'ekitongole ky'ebyengigiriza basaanye bakwasize wamu, ku kulondoola ku bukenuzi mu masomero ebikozesebwa bisobole okuba mu masomero.

Obukiiko obukwasisa empisa mu masomero busaanye bukole butaweera wamu; n'abazadde, okusobola okuyamba abayizi obuteetaba mu bicolwa bibi ng'okungwa enjaga ekibaviiramu okugobwa mu ssomero nga tebamnazzeko.

ESSUULA EY'OKUSATU

ENGERI OKUNOONYEREZA GYE KWAWUNDIBWAAMU

Okunoonyereza kwagendererwamu okupima omutindo gw'olulimi oluganda era ensonga eziwerako zaaweebwa nga ziyita mu bibuuzo ebiwandiike ku mpapula wamu n'ebyogere kino kyayamba omulimu gw'omunoonyereza okugenda obukwakku.

EKIFO OMWAKOLEBWA OKUNOONYEREZA

"Kampala District" mu Ssomero lya Maranathan High School ne Ggaba Parents School, gonna nga gasangibwa mu Makindye division, mwe mwakolebwa okunoonyereza.

OBUNGI OBA OBUGAZI BW'OKUNOONYEREZA.

Okunoonyereza mu Maranatha High School ne Ggaba Parents , kwazingiramu abayizi n'abasomesa era nga mu S.5 mwalimu abayizi kkumi (10), S. 6 abayizi bataano (5) n'omusomesa omu (1) mu Ggaba Parents ng'asomesa okuviira ddala ku bibiina ebya wansi okutuuka ku Nsenvuddeko.

Ate Maranathan S. 5 abayizi kkumi n'omu (11) S.6 mwenda n'abasomesa babiri abavunaanyizibwa ku maddaala gombi.

ENGERI Y'OKUNOONYEREZA N'EBYAKOZESEBWA

Bino bye byakozesebwa.

Ebibuuzo ebiwandiike (questionnaires) bino byawandiikibwa ng'omunoonyereza abuuza ekiviiriddeko abayizi ku ddaala lya "Nsenvuddeko" okufulumu nga ba kibogwe mu mpandiika y'oluganda entongole.

Okubuuza ebibuuzo eby'okwogera (interview), waaliwo ebibuuzo ebyogere ebyabuuzibwa

EMITTENDERA OMWAKUGGANYIZIBWA OBUBAKA

Omutendera ogwasooka kwaali kufuna lukusa mu ssomero lya Maranatha High School ne Ggaba Parents School okukolerayo okunoonyereza.

Omutendera ogw'okubiri kwaali kweenyigira mu kunoonyereza kwennyini ng'omunoonyereza abuuza ebibuuzo ebiwandiike wamu n'ebyokwogera.

ESSUULA EY'OKUNA

OKWANJULA EBYAKUGGANYIZIBWA N'OKUBINYONNYOLA

Mu kunoonyereza, ekigendererwa kwaali kuzuula nsonga ezivirako abayizi ku ddaala lya Nsenvuddeko okufuluma nga ba kibogwe mu mpandiika y'oluganda entongole, omunoonyereza yakozesa enkola ey'okubuuza ebibuuzo ebiwandike wamu n'ebiyogere (interview)

Mu kusobola okumanya omuwendo gwagwabayizi abatwala essomo lyolulimi oluganda ku ddala lya Nsenvudde, omunoonyereza yabuuza ekibuuzo kino.

EKIBUUZU (1)

Abayizi bali bameka abakola olulimi oluganda ku ddaala lya

Nsenvuddeko?

Olutala olulaga omuwendo gwabiyizi abakola olulimi oluganda mu ssomero lya Ggaba Parents School.

EKIBIINA	OMUWENDO GWABAYIZI	OMUGATTE
5.5	10	10+5
5.6	5	15

Ebyazuulibwa biraga nti abayizi abautwala essomo ly'olimi oluganda ku ddaala lya Nsenvudde weebali, naye ba muwswaaba mu kibiina kiyinzika okuba nga babasomesa tebafuna maanyi mu kubasomesa tebafuna maanyi mu kubasomesa wamu n'abayizi bennyini.